

От. д-р Ярослав Воєвідка.

Наскок кінноти У. С. С. під Ласківцями.

Мал. Л. Перфецький.

охотників. Не ставало зброї для всіх. Багато йшло до бою без неї.

Під час одного з дальших боїв за Ласківці к. Чорткова, які У. С. С. зайняли в нічному випаді, кіннота У. С. С. під командою чет. Д. Коржинського і хор. М. Петруняка вдарила на зади противника і взяла багато добичі. Під Денисовом та Купчинцями видержують частини бригади У. С. С. сильний протинаступ Поляків, що намагались ударом від півночі розділити У. Г. А. на дві частини. В цьому бою І-ий курінь У. С. С., добувши Ходачків к. Денисова, впав на зади противника і таким чином ударемнив небезпечні наміри польського командування. Ініціатором того подвигу був пор.

В. Калина, який також виконав його з трьома сотнями куріня. За цю перемогу бригада У. С. С. дістала боєве призначення від Начальної Команди.

В дальшому наступі У. Г. А., під час боїв за Бережани, 17—19 червня, левину частину боєвого завдання виконали У. С. С., які повели удар з пів-

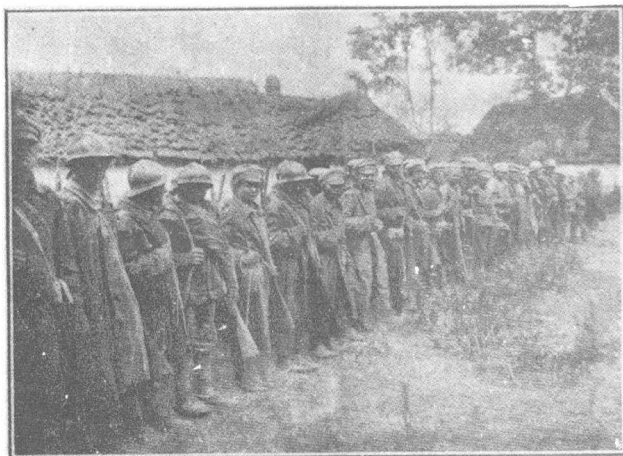

Після бою.

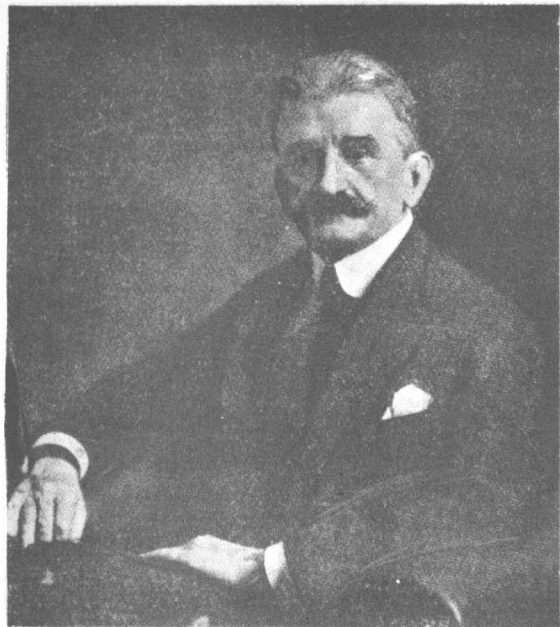
Ген. Мирон Тарнавський.

Начальний вожд У. Г. А.
в часі протибольшевицьких боїв в Україні.

Останній запас бригади У. С. С.

Сотня новобранців у Плотичі 23. червня 1919 р.

Д-р Евген Петрушевич.

Диктатор Зах. Области Української Народньої Республіки.

ночі. Отут ціла бригада У. С. С., після основної гарматної підготовки, перейшла до наступу і багнетами проломила дві оборонні лінії противника. В цьому бою, після якого Поляки залишили Бережани, визначилась артилерійська група під проводом Я. Воєвідки та II-ий курінь сот. Білінкевича, який під Нараєвом зайшов на зади польських військ і замкнув їм дорогу відвороту.

Після бою під Бережанами в дальшому поході на Львів бригада У. С. С. мала ще одну блискучу перемогу під Дунаєвом, якого боронили частини познанських і леґіонових полків. У. С. С. за-

З летунської ескадри У. Г. А.

вдячують її вмілому плянові, що його виконав начальник булави сот. М. Луцький і знаменитій співпраці бригадної артилерії. На жаль, всіх цих блискучих успіхів, які завели чолові відділи недалеко містечка Перемишлян (до села Виписок), на віддалі яких 60 кілометрів від Львова, не можна було використати. З браку муніції У. Г. А. мусіла спинити дальший похід і під напором нових польських дивізій відступати.

Коли вдруге У. Г. А. ішла до Збруча і коли знову У. С. С. найшлись в її арієрґарді, частини армії зберегли повну військову дисципліну і боєздатність. Їхнього духа кріпила свідомість, що сповнили свій обов'язок супроти рідного краю та врятували військову честь. У. С. С. як охорона II-го корпусу перейшли річку Збруч в Кудринцях 16-го липня 1919 р. Коли в полудне прокотились мостом стрілецькі гармати і коли куріні бригади минали

В Головному Штабі Об'єднаних Українських Армій, ген. Юнаків і ген. Курманович

Сот. Петро Франко.
Старшина летун.

Відпочинок кінноти У. С. С. після переходу Збруча.

руїни старинного замку, що над стрімким берегом Збруча, очі Стрільців звернулись востаннє у сторону рідного краю. Хоч як важко було кидати рідні сторони, яких боронили з таким завзяттям, їхні вояцькі серця кріпило бажання нового чину і віра, що побідна зброя заведе їх назад туди, звідки вийшли.

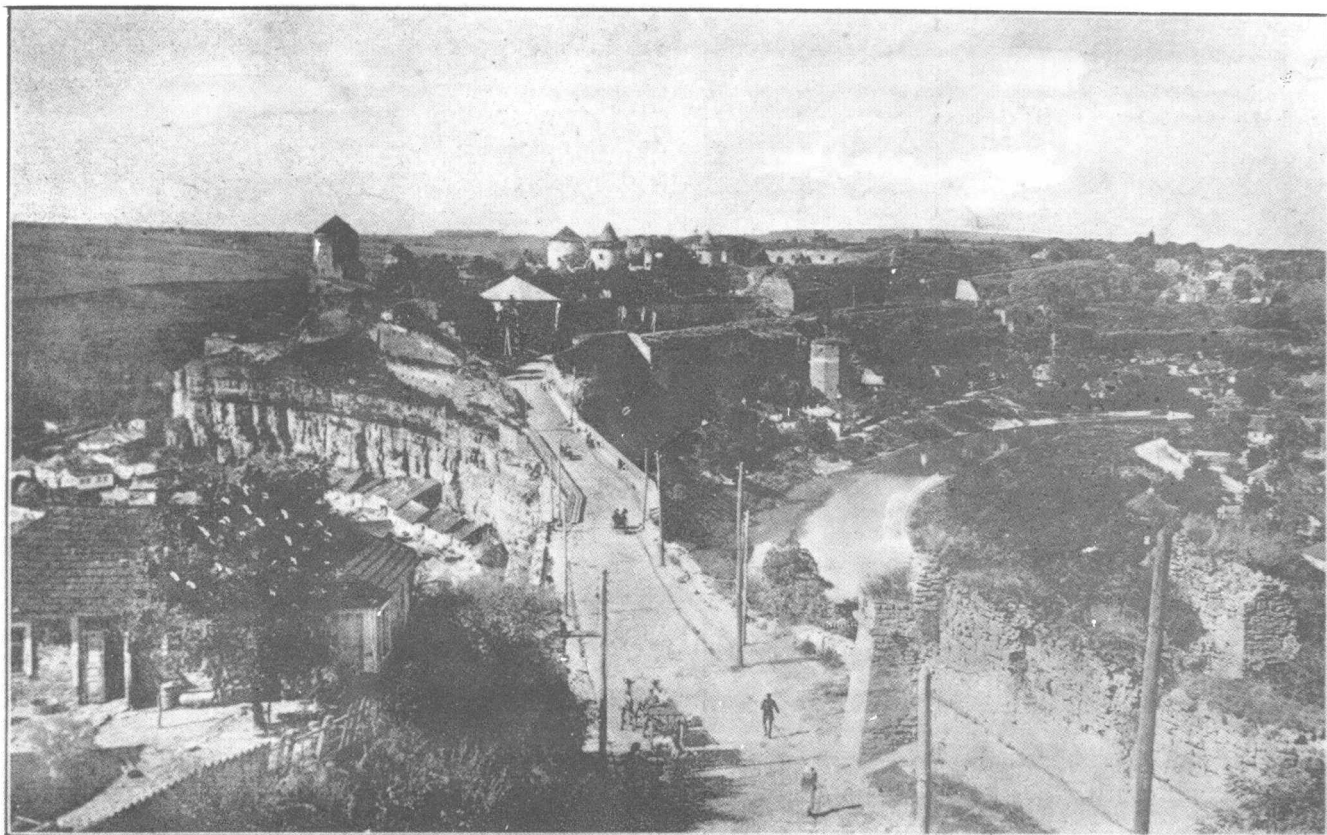
Декілька днів простояли У. С. С. в селах на лівому боці Збруча для охорони кордону, потім рушили на Кам'янець Подільський. Увійшли до цього історичного міста вночі старовинним, високим кам'яним мостом на Смотричі, тим самим, що

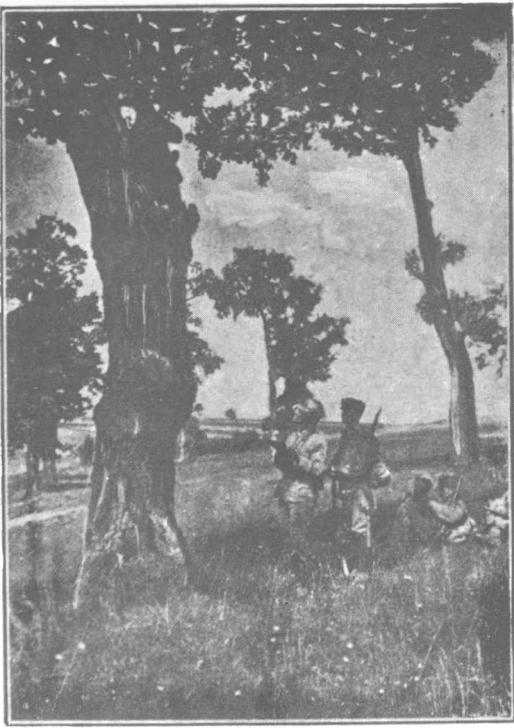
Симон Петлюра.

Головний Отаман військ і голова Директорії У. Н. Р.

ним ішли колись до наступу полки гетьмана Дорошенка. В тому часі район Кам'янця був одинокою базою для обох українських армій. Там перебувала Директорія У. Н. Р. разом з Головним Отаманом С. Петлюрою та військами, що їх большевики витиснули на південь. Туди зіхались також усі дер-

Турецька кріпость і старовинний міст у Кам'янці Подільському.

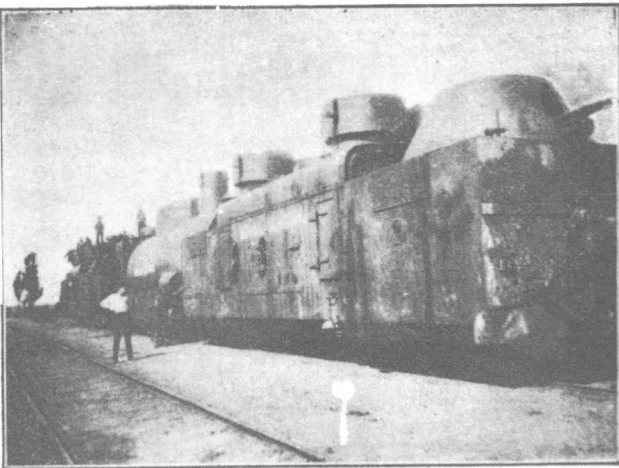

Стежа розглядає околицю в поході на Умань.

жавні установи і увесь Уряд Диктатора д-ра Е. Петрушевича та військові команди Західно-Української Области.

Після двотижневого відпочинку в районі Кам'янця корпуси У. Г. А. зайняли фронт до плянованого наступу на Київ. Галицькі бригади пішли на нові бої та на обох крилах фронту посувались скоро вперед придніпрянські частини.

У. С. С. залишились у Кам'янці як запас об'єднаних армій. Один курінь поміщено у старовинній твердині, що колись була охороною міста від заходу, а решта бригади зайняла північну частину міста, т. зв. польські фільварки. Саме під час перебування У. С. С. у Кам'янці дня 4 серпня 1919 р. зги-

Панцирний поїзд «Вільна Україна» у Христинівці.

нув трагічною смертю міністр військових справ полк. Дмитро Вітовський, колишній сотник У. С. С. та їхній Ідейний провідник.

На фронті почалась офензива. Коли два корпуси, I-ий і III-ій, наближались у переможному поході до Києва та II-ий корпус загнався за ворогом на північ аж по ріку Тетерев, 27-го серпня кинено бригаду У. С. С. на праве крило Дієвої Армії для скріплення «Волинської Групи», що забезпечувала похід на Київ від півдня. Боевим завданням цієї групи було відтягти відворот військам південної XIV. большевицької армії, що пробивалась з Одеси на північ. Бригада У. С. С. разом з частинами 14-ої бригади — от. Шльосера — повела енергійні наступи, якими вибила большевиків з Христинівки та підійшла до Уманя. В одному із боїв кіннота У. С. С. захопила величезний обоз большевиків і багату добич. В околиці цього прегарного міста, положеного серед дубових гаїв, стрінулась розвідочна група У. С. С. уперше з військами отамана Махна, талановитого партизана, що на зразок старовинних ватажків зорганізував у Гуляйполі значну військову силу і тепер виступив до бою проти Денікінців, які прямували на Умань. Команда бригади пробувала втягнути ту велику ударну силу українського степу до спільних операцій проти московських військ, але цього не вдалось зробити. Отаман Махно та Махнівці, які поставились до У.С.С. з довірям та зразу погодилися продовжити праве крило бригади, підчас бою за Умань залишили бригаду У. С. С. і пішли на зади Денікінців продовжати партизантку. Це більше відповідало степовому духу Махнівців, як регулярна війна. Зате в лічницях бригади У. С. С. залишили вони чималораних та хорих тифом.

Денікінська армія, яку підтримували держави Антанти вирядом та грішми для боротьби з большевиками, виступала з півдня. В полосі Уманя стрінулись її частини з бригадою У.С.С. Деякий час на фронті запанувало перемир'я, бо з доручення Головного Отамана С. Петлюри почались між обома арміями переговори. Але скоро виявилось, що білі війська йдуть на здобуття України, на віднову давньої неділимой Росії і старого режиму. Прийшло до боїв. Бригада У. С. С., залишена армією Махна, деякий час завзято боронилась проти Денікінців. У цій нерівній боротьбі велику підтримку дало У. С. С.-ам свідоме місцеве селянство. Бригада У. С. С. відступила на лінію Бога.

Находила осінь та з нею прийшов другий страшний ворог — тиф, що почав десяткувати ряди українського війська. Денікінські дивізії кінноти ген. Слащева сунули на схід. Коло Ладижина прийшло до нового зудару, який міг був закінчи-

Чет. Петро Шеремета.

Пор. Володимир Калина.

Пор. Корнило Ващук.

тися для У. С. С. дуже трагічно. Бригаду У. С. С., що залишилась на висуненій позиції над Богом, оточила московська кавалерія і бригада з великими втратами, пробиваючись через ворожий перстень, відступила в напрямку Жмеринки.

Тоді-то також на інших відтинках фронту частини українських армій, здештовані пошестю плямистого тифу, загроженої від півночі більшовиками та від сходу і півдня військами Денікінської армії, відступили на південний захід у район Винниці. Положення українських армій стало безвихідне. Коли з початком листопада не було ніякої надії на поправу і коли кінні частини під проводом білого генерала Туган-Барановського зайняли район Кам'янця Подільського і відсунули частини придніпрянської армії на північ, Начальна Команда У. Г. А. заключила військовий договір з Командою Добровольчої Армії. Цей договір урятував У. Г. А. перед фізичною загибеллю, врятував тисячі Галичан, що лежали хорі на тиф.

В тому часі найшлись боєві частини У. С. С. в околиці містечка Браїлова, що на північ від вузлової залізничної станції Жмеринка. Був це осередок відомого історичного «чотирикутника смерті». В тому районі, Винниця-Жмеринка-Бар, лежало кільканадцять тисяч Галичан важко хорих на п'ястистий і поворотний тиф, запалення легенів і холеру. Страшна пошесть, мов та чума в середовіччі, ширилась непомітно через брак ліків і санітарного уладження. Не пощадила вона також боєвиків бригади У. С. С. Лічниця бригади, яку заздалегідь приспособив лікар д-р В. Свідерський, не могла ніяк помістити тої маси хорих і багато з них знаходило захист по приватних хатах без відповідної санітарної опіки. Лікарі та санітарна служба, хоч працювали надлюдськими силами, не могли прийти всім з поміччю. Багато із них впало також жертвою страшної пошести, виконуючи з героїською саможертвою свій обов'язок.

Етапні частини бригади, Вишкіл та Кіш перебували тоді в районі Ялтушкова. Під час дальшого походу на південь під натиском більшовиків з пів-

ночі залишилось у тому районі, як також в околицях Браїлова, чимало важко хорих У. С. С., яких не можна було забрати в дорогу під час зимової стужі. Цими хорими заопікувався лікар д-р Кисілевський.

Недолю Галицької Армії описали живо учасники походів У. С. С. Юра Шкрумеляк в оповіданні «Поїзд мерців» та от. д-р С. Шухевич у своїх споминах.

У. Г. А. подалась за Денікінською армією на

Стріча старшин У. С. С. з Махнівцями в Умані.

Полонені вояки Денікінської армії.

Сот. Маркіян Дрогомирецький,
помер на тиф у Браїлові.

Пор. Іван Нагайло,
помер на тиф у Бершаді.

південь, в напрямі на Одесу. Разом з нею пішла туди також бригада У. С. С. Боєві частини з останками здорових людей подались походом через Жмеринку, Брацлав, Тульчин до Берлівки, недалеко містечка Бершаді. По дорозі ще багато здорових захопила тифозна горячка. Вони залишились без опіки по селах і містечках на шляху походу. Лічниці, бригадні заведення і виздоровці переїхали залізницею під охороною бронепотягу У. С. С.

В половині січня 1920 р. тоді, коли бригади У. Г. А. прямували на південь, де згідно з договором в районі Одеси мали найти відпочинок і куди мало прийти сподіване доповнення з таборів полонених в Італії, у Винниці, місті колишнього постою Начальної Команди У. Г. А., повстав революційний комітет, який старався навязати співпрацю з більшовиками. Його члени передбачували, що дальший похід У. Г. А. на південь буде її загибеллю і бажали її від цього рятувати. Революційний комітет наладнав скоро звязки з місцевими експонентами більшовиків та з їх поміччю дійшло

В поході на Бершадь.

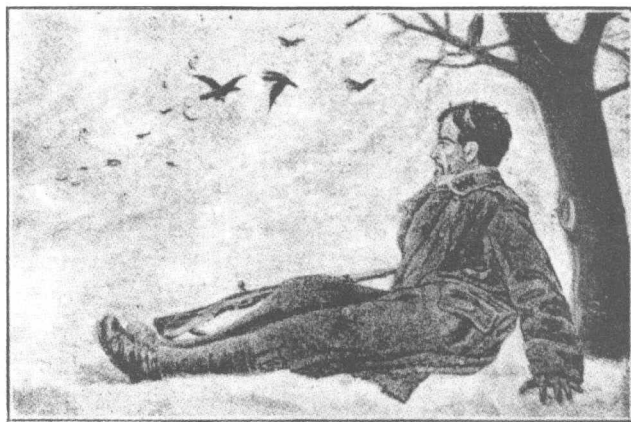
Мал. І. Іванець.

до перемиря, а пізніше до згоди з командуванням XII-ої Радянської Армії, яку обі сторони підписали 12-го лютого 1920 р. Після цього спинився дальший похід У. Г. А. Бригада У. С. С., що дійшла в район містечка Бершаді, станула в селах Берлівці та Ободівці.

Напровесні пошесть тифу ослабла. Випадків нових занедужань було щораз менше. Виздоровці вертались до здоров'я і до своїх відділів. З початком березня боєва сила бригади почала знову зростати, хоч ніколи вже не дійшла до того числа, яке мала восени 1919 року. Багато могил У. С. Стрільців залишилось у «чотирикутнику смерті».

З весняним сонцем вернулась віра у свої сили. Сотні почали військове заняття і знову залунала бадьора стрілецька пісня.

Большевики, що радо згодились на спів-

У тифозній горячці.

Мал. Ю. Буцманюк.

працю з У.Г.А., бо їх військо було слабе, боялись її сили. Тому в договорі застерегли собі право реорганізації армії у три самостійні бригади і приділення їх до різних дивізій XII. армії. В березні переведено цю реорганізацію. У склад нової зреорганізованої I-шої Бригади Червоних Українських Січових Стрільців, себто давнього II-го корпусу, ввійшли крім бригади У. С. С. ще й частини бригад III-ої та VII-ої. Між У. С. С. та обома названими бригадами панувало здавна братерство зброї і тісна співпраця. Вони як частини II-го корпусу відбули разом в о с н н у

о. Макарій Каровець ЧСВВ.,
полевий духовник У. С. С.

Сот. Петро Бакович.

От. Роман Волошук.

Сот. Северин Краснопера.

Чет. Степан Мельничук.

кампанію в Галичині та переможний похід після чортківського бою. Бригаду У. С. С. зведено в 1-ий піхотний полк, яким командував сот. З. Носковський. III-тю бригаду в 3-ій полк з командантом сот. П. Баковичем та VII-му бригаду у 7-ий полк під командою сот. Р. Волощука. Полком полевих гармат командував от. Ю. Шепарович.

З кінних відділів II-го корпусу сформовано дивізіон кінноти двосотенного складу під командою сот. Скацеля. Крім цього залишено окремі кінні відділи при поодиноких полках. Підчас реорганізації корпусів обов'язки команданта бригади У. С. С. виконував полк. генеральної булави А. Шаманек, після нього командантом бригади став М. Баран, активний комуніст, колишній командант сотні У. С. С., що в грудні 1914 р. попав у російський полон.

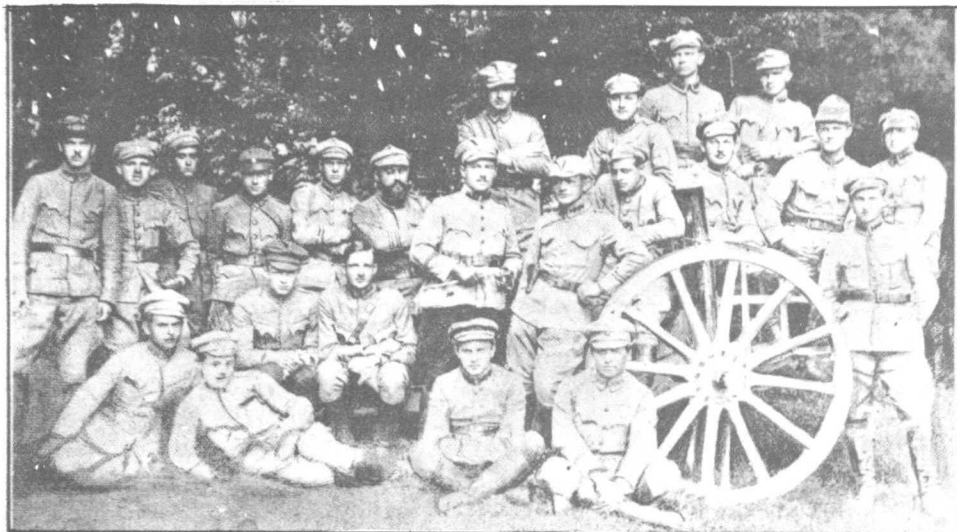
В тому часі, 28. III., згинув трагічною смертю, від кулі большевицького комісара, один з найкращих артилеристів армії от. д-р Я. Воєвідка через те, що не хотів віддати свого боевого коня. От. Воєвідці завдячують У. С. С. неодну перемогу. Приарештованого комісара злічували стрільці.

Чет. Володимир Кипріян.

Рівночасно з реорганізацією У. Г. А. большевики взяли, що правда, обережно, але послідовно, за перемену настроїв і політичних переконань. Вони скасували старшинські ступні і повели при допомозі насланих та наставлених зпоміж членів У. Г. А. політичних комісарів пропаганду большевизму. Для національного війська, яким були У. С. С., конечність співпраці з большевиками, доктринерами інтернаціоналу та світової революції, була вельми прикра. Але в У. С. С. жило велике почуття відповідальності за те, щоби зберегти національну збройну силу для дальшої боротьби за українську державність. У. С. С. правильно відчували, що як довго існуватиме військова сила, так довго залишиться актуальною українська справа. Вони не надіялись добра, колиб на сході Європи прийшло до скорого замирення. Тому також з охотою відійшли на фронт продовжати боротьбу.

Всі три бригади У. Г. А. розділено між три ди-

От. Ю. Шепарович зі старшинами гарматного полку.

I-ий ряд згори від ліва: хор. Слюсарчук, чет. Я, Гузар, пор. Сорохан, чет. Ганкевич, ветерин., 2-ий ряд: чет. Е. Яцкевич, чет. Костик, чет. В. Петрачек, чет. Ящун, хор. Гижий, сот. О. Білінський, от. Ю. Шепарович, пор. Т. Мацьків, пор. Попович, пор. Електрович, чет. О. Утриско, пор. Ільницький, пор. Сорокевич. Сидять: бул. Дітріх, сот. Скацель, сот. Матішів, сот. В. Зубрицький, бунч. Бойчук.

візії XII. і XIV. большевицької армії. I. бригада У. С. С. відійшла до 44 дивізії в район Чуднова. II. бригада, себто колишній I. корпус, до 45. дивізії в околиці Літина та III. бригада в розпорядження XIV армії в околиці Жмеринки і Бару.

З приїздом на фронт частини бригади У.С.С. зайняли позиції між Чудновом та Маріямполем.

Населення ставилось і далі до Галичан прихильно та щиро, віруючи їх національній непохитності. Воно так само радо, як і давніше, гостило галицьких стрільців і помагало частинам, організуючи з власного почину доставку харчів для людей і паші для коней.

Настала тепла й соняшна весна. Прийшов Великдень. На фронті, на якому досі панував спокій, заворушились. Противник готовився до наступу. Прийшли відомості про договір Директорії У. Н. Р. з Поляками і про задуманий спільний похід на Київ. 24-го квітня почалась польська офензива. II. і III. бригада на вістку про те, що разом з польськими військами йде українська армія і що в договорі, заключеному у Варшаві, Галичину наділили широкою автономією, покинули фронт. Залишаючи його, допомогли польським військам до перемоги над большевицькими дивізіями, що й так слабо боронили позицій. Той відступ двох галицьких бригад був безпосередньою причиною ліквідації Української Галицької Армії.

На фронті залишились лише частини I-ої бригади У. С. С. Вони знали добре ціну зброї і знали, що, якби там і не було, кинути її їм не вільно. Поляки, зайнявши Жмеринку та Винницю, вдарили на Козятин. Бригаді У. С. С. загрожувало окрилення і одиноким рятунком для неї залишився поспішний відворот. Вона розпочала його в неділю 25-го квітня 1920 р. і, відбиваючи наступи противника, прямувала до Бердичева. Цей відворот у безупинних боях був останнім боєвим походом бригади У. С. С. Він відбувся без метушні, в порядку, на який може спромогтись лише військо великої боєвої вартості і дисципліни.

Дня 30. квітня польська кінна дивізія встигла зайти на зади бригади і замкнути шлях відвороту. З цього оточення вдалось видістати майже всім частинам бригади, але пірвався між ними боєвий зв'язок. Бригада У. С. С. як боєва одиниця перестала існувати. Дальша її історія — це історія поодиноких менших чи більших

війська Української Народної Республіки. Проїшли літа кривавої війни, великих змагань, великих радощів, великих болів. Замовкли кріси і заніміли гармати. Та по нинішній день і на майбутнє залишилась невміруща слава буйного пориву галицької молоді з 1914 р. На одній з перших сторінок новітньої історії України виписані щирим золотом три букви:

відділів, що, пробиваючись крізь ворожий перстень, розходяться у різні сторони.

3-ій полк бригади, що стояв на лівому крилі фронту, вспів ще завчасу перейти через Бердичів та оминати загрозу оточення.

II. курінь У. С. С. перебився на село Гальчинець, дійшов до Дніпра і перейшов на лівий беріг разом з останками У. С. С., що залишились у Києві, в Коші. III. курінь У. С. С. і деякі відділи 3-го та 7-го полку подались на Немирів та ввійшли у склад армейської групи ген. Омеляновича Павленка і посилили V-ту Херсонську дивізію, що нею командував отаман Долуд, колишній командант «Янівської» групи У. Г. А.

Найважчі бої звів I-ий курінь полку У. С. С. Він добився з боєвим обозом бригади і частиною кінноти через Бердичів до м. Махнівки, де зібрались частини 44. совіт. дивізії. Там оточила розбитків знову кінна дивізія ген. Ромера. Серед паніки, яка чинилася у стовпиці цілої маси людей, останки бригади У. С. С. пішли на пробій; перша вдарила сотня пор. Кривоуса. Скоро очистили залізничний шлях та взяли ще полонених і добичу. Укр. Січ. Стрільці боролись тоді вже лиш за військову честь і гинули як глядітори в хаосі останніх змагань за українську державність. Але прорив У. С. С. залишився хвилевою перемогою, якої не можна було вже використати. Червоні війська в силі яких 12 тисяч боєвиків піддались. Це вирішило також долю тих останків У. С. С., що наїшлися в цьому розвалі.

Бригада У. С. С. перестала існувати, а з нею I. полк У. С. С. У цій, колись невеликій боєвій формациї Українського Легіону, галицька молодь уже на початку світової війни доказала проречисто, що вміє створити зразок війська. Українські Січові

Стрільці проявили всі прикмети ідейних борців: дисципліну, совісність, сміливість, гарт духа і тіла. Дали приклад героїства і саможертви. Кровю і славою позначили свій шлях від сонних сіл Закарпаття, через Галич, Поділля, Запоріжжя, по Київ, «матір городів руських». На цьому предовгому шляху боротьби за Велику Україну розсипані по всіх українських землях стрілецькі кости та живі спомини про стрілецькі діла.

З малого почину У. С. С. зродився великий подвиг Української Нації. Повстали у Києві Січові Стрільці, Українська Галицька Армія, героїські

«Золотий Тризуб».
Проект боєвого відзначення
У. Г. А., що його виконав
М. Бринський у Станиславові.